

Marko Đogo¹

EFEKTI RASPODJELE DRŽAVNE POMOĆI PRIVREDNIM SUBJEKTIMA U REPUBLICI SRPSKOJ U USLOVIMA PANDEMIJE²

Apstrakt: Privreda Republike Srpske je, kao i druge privrede u svijeta, u 2020. doživjela eksterni šok uzrokovan izbijanjem pandemija Kovida 19. Radi suzbijanja širenja virusa, vlasti su uvele mjere koje su značajno otežale kretanje roba i ljudi, što je teško pogodilo privredu. Kako bi predupredili trajnije štete po proizvodne sposobnosti zemlje, vlasti su preduzele i određene mjere kako bi pomogle preduzećima i radnicima da se izbore sa posljedicama krize. Ipak, nisu sve privredne grane bile podjednako pogođene. Osim toga kod držane pomoći uvijek postoji mogućnost da dođe do zloupotrebe iste, tako da pomoć bude usmjerena politički uticajnijim i organizovanijim društvenim grupama i privrednim granama, a ne onima kojima je najpotrebnija i onima koji bi je na najbolji način iskoristili iz ugla blagostanja društva u cijelini. Zbog toga je zanimljivo pitanje kome su tačno bile namjenjene mjere Vlade Republike Srpske i koliko su oni kojima su je primili zadovoljni njome. Naša analiza je pokazala da su državnom pomoći najzadovoljniji veliki poslodavci iz realnog sektora budući da su koristili mjere državne pomoći, a njihove poslovne operacije nisu bile direktno pogođene mjerama za ograničavanje širanja Kovida 19. Sa druge strane, nanezadovoljniji su poslodavci koji zapošljavaju do 10 radnika i posluju u usložnom sektoru (restoraterstvo, hotelijersvo, turizam), kojima je poslovanje direktno bilo zabranjeno ili je i dalje predmet restrikcija, a koji su imali poteškoće da ispune preduslove za dobijanje državne pomoći.

Ključne riječi: Kovid 19, državna pomoć, privredne grane, veličina preduzeća, zadovoljstvo

EFFECTS OF THE STATE AID DISTRIBUTION TO ECONOMIC ENTITIES IN THE REPUBLIC OF SRPSKA IN THE CONDITIONS OF A PANDEMIC

Abstract: The economy of the Republic of Srpska, like any other economy in the world, experienced an external shock in 2020 caused by the outbreak of the Covid-19 pandemic. To suppress the spread of the virus, the authorities introduced measures that significantly hindered the movement of both goods and people. In order to prevent more permanent damage to the country's productive capacity, the authorities have also taken certain measures to help companies and workers cope with the consequences of the crisis. However, not all industries were equally affected. Besides, there is always the possibility of the government aid misuse, so that it is directed to more politically influential and organized social groups and industries, rather than those who need it the most and who would make the best use of it from the point of view of the well-being of society as a whole. Therefore, it is interesting to ask to whom exactly the financial aid of the Government of the Republic of Srpska was intended and how satisfied those who received it were with it. The analysis showed that large real sector employers are most satisfied with state aid as they have used these measures but their business operations have not been directly affected by the measures limiting the spread of Covid-19. On the other hand, employers who employ up to 10 workers and operate in the service sector (restaurants, hotels, tourism), whose business operations were directly banned or are still subject to restrictions, and who had difficulty meeting the preconditions for obtaining state aid are the most dissatisfied ones.

Keywords: Covid-19, state aid, industry sectors, company size, satisfaction

1. UVOD

Vlasti Republike Srpske su u 2020. godinu ušle sa pozitivnim očekivanjima, iako je već tokom 2019. bilo uočljivo da se makroekonomska situacija usložnjava³. Ovaj optimizam su bazirale na rastu realnog BDP-a Republike Srpske u 2019. od 2,5%, padu anketne nezaposlenosti na istorijski minimum

¹ Ekonomski fakultet Pale ✉ marko.djogo@ekofis.ues.rs.ba

² Ovaj rad je proizišao iz istraživanja pod nazivom *Uticaj Kovida 19 na poslovanje u Republici Srpskoj* (2 istraživanje), koje je za potrebe Udruženja unije poslodavaca Republike Srpske proveo autor ovog rada, a uz tehničku i finansijsku pomoć Međunarodne organizacije rada (MOR). Ipak, stavovi izeseni u ovom radu su isključivo stavovi autora, a ne Unije udruženja poslodavaca ili MOR-a.

³ Već u drugoj polovini 2019. zabilježen je pad industrijske proizvodnje i izvoza.

od 11,7%, inflaciji koja je mjerena CPI-om iznosila svega 0,5%, budžetskom suficitu koji je iznosio 5,6% BDP-a, te relativno niskom ukupanom dugu koji je na kraju 2019. godine iznosio 48% BDP-a.

Međutim, dolazak krize uzrokovane Kovidom 19 je predstavljao eksterni šok koji je vlasti stavio pred težak izbor: zdravlje stanovništva ili ekonomija. Vlasti su se u početku nedvosmisleno opredijelile za zaštitu zdravlja stanovništva tako da su uvele čitav niz mjera koje su trebale da ograniče širenje virusa, ali koje su imale direktno negativan uticaj na mogućnost poslovanja. Te mjere se vremenski mogu podijeliti u dvije grupe.

1. Mjere „zaključavanja“ koje su prvobitno uvedene,
2. Fleksibilnije mjere za ograničavanje širenja Kovida 19 koje su uvedene po okončanju zaključavanja.

Vremenski „potpuno zaključavanje“ u Republici Srpskoj je trajalo od 21. marta do 27 aprila.

Od prvih anti-Kovid 19 mjera Vlade Republike Srpske do potpunog zaključavanja prošlo je svega 10 dana. Tako je prva mjera koju je Vlada Republike Srpske donijela 11.3.2020. godine bilo odobrenje prevozniciima da mogu privremeno obustaviti prevoz putnika u međunarodnom saobraćaju. Već sutradan (12.3.2020) donesena je odluka o zabrani javnih okupljanja u prostorijama zdravstvenih institucija i ustanova socijalne zaštite. Da situacija postaje vrlo ozbiljna moglo se vidjeti već 14.3.2020. kada je Vlada Republike Srpske donijela uredbu kojom je privremeno zabranjen izvoz prehrambenih proizvoda. Od 16.3.2020. su zatvorene sve obrazovne institucije u Republici Srpskoj i uvedena je nastava na daljinu. Istog dana Vlada Republike Srpske donijela je i uredbu o direktnoj kontroli cijena kojom je svim privrednim subjektima naložila da cijene osnovnih prehrambenih namirnica (brašna, mlijaka, jaja, šećera, tjestenine itd) vrata na predkrizni nivo. Zaključavanje počinje 21.3.2020. kada je uveden policijski čas i to za sva lica u trajanju od 20 do 5 časova, dok je licima starijim od 65 godina naložena cijelodnevna kućna izolacija.

Uredbom od 22.3.2020 Vlada Republike Srpske je ograničila količine osnovnih životnih namirnica koje mogu da kupuju fizička lica.

Republika Srpska je 28. marta 2020. proglasila vanredno stanje, koje je ostalo na snazi do 21. maja iste godine. Sa ukidanjem vanrednog stanja ukinut je i policijski čas.

Ipak, postepeno „otključavanje“ počinje i prije ukidanja vanrednog stanja tj od 27. aprila 2020. Od tada se dopušta ugostiteljskim objektima ograničeno poslovanje na način da im je dopuštena priprema hrane i pića, ali uz isporuku na kućne adrese i bez mogućnosti konzumiranja u ili ispred objekta. Od istog datuma dopušta se i drugim uslužnim radnjama (izuzev trgovinama koje prodaju prehrambene proizvode), da u skraćenom radnom vremenu (od 7 do 15 časova) obavljaju poslovnu djelatnost uz poštovanje mjera distance i nošenja maski i rukavica. Takođe, otvaraju se i muzeji i biblioteke kojima je takođe omogućen rad po skraćenom radnom vremenu.

Od 1. maja otvaraju se tržni centri (ali na snazi i dalje ostaje zabrana rada ugostiteljskim objektima, bioskopima i dječijim igraonicama u okviru tržnih centara).

Ukidanje vanrednog stanja i policijskog časa pratilo je uvođenje mjere zabrane javnog okupljanja u grupama većim od 50 lica, zabrane privatnih okupljanja (proslava rođendana, svadbi, slava itd) u grupama većim od 10 lica, te zabrana muzike u živo u ugostiteljskim objektima. Za svaki ugostiteljski objekat i trgovinu na malo državni organi su odredili maksimalan broj lica koja mogu istovremeno boraviti u njima u zavisnosti od površine objekta. I dalje je na snazi ograničenje radnog vremena ugostiteljskih objekata (do 22 časa, u toku praznika i kraće). Sportska takmičenja se i dalje održavaju bez prisustva publike. Mjere distance, te obaveznog nošenja zaštitnih maski i na otvorenom i u zatvorenom su i dalje na snazi.

Kao što smo već naveli, uporedo sa mjerama za ograničavanje širenja Kovida 19, vlasti su se uvodile i određene mjere pomoći privredi. Te mjere bi se ugrubo mogle podijeliti na:

1. mjere finansijske prirode i
2. administrativno-regulatorne mjere.

Za pružanje finansijske podrške Vlada Republike Srpske je formirala tri fonda:

1. Fond solidarnosti⁴;

⁴ Fond solidarnosti se puni na više načina od kojih su najvažniji 1. dobrovoljni doprinosi radnika zaposlenih u javnom sektoru (odricanje od dijela plate u korist Fonda solidarnosti), 2. posebni poreski prihodi uvedeni radi punjenja Fonda solidarnosti, prodajom imovine stečene izvršenja krivičnih djela, donacijama iz budžeta Republike Srpske i iz budžeta gradova i opština, zaduživanjem u zemlji i inostranstvu. Sredstva Fonda solidarnosti se koriste isključivo za podršku privrednim subjektima i

2. Kompenzacioni fond⁵;
3. Garantni fond⁶;

Sva tri su instrumenti za prikupljanje i usmjeravanje finansijskih sredstva pravnim i fizičkim licima pogođenim posljedicama Kovida 19. Fond solidarnosti i Kompenzacioni fond daju nepovratna sredstva svojim korisnicima, a podaci o svim korisnicima se mogu naći na sajtu Ministarstva finansija. Pored direktne finansijske podrške koja se plasira preko Kompenzacionog fonda i Fonda solidarnosti Vlada Republike Srpske je donijela i posebne poreske mjere kojima se svode na mogućnost odgađanja obračuna i plaćanja poreza za preduzeća pogođena ovom krizom.

Što se tiče administrativno-regulatornih mjera u njih spadaju:

1. Odluka Agencije za bankarstvo Republike Srpske u kojoj se relaksiraju uslovi za klasifikaciju kredita (kredit se ne preklasifikuje u nižu kategoriju uprkos kašnjenju sa otplatama), ali samo onim bankama koje odobre moratorijum na isplatu dospjelih kreditnih obaveza ili odobre nove kredita privrednicima čije je poslovanje direktno pogođeno krizom izazvanom epidemijom Kovida 19.

2. Odluka Investiciono razvojne banke Republike Srpske kojom se odobrava tromjesečni moratorijum na otplatu kredita onim privrednim subjektima koji su koristili sredstva IRB-a, te čije je poslovanje pogođeno epidemijom Kovida 19.

I pored svih ovih mjera, sasvim očekivano, ekonomski pokazatelji u 2020. su zabilježili značajno pogoršanje. Konkretno, u toku prva tri kvartala 2020. godine realni BDP Republike Srpske je pao za 3%. Niska inflacija je prerasla u deflaciju, tako da su cijene u novembru bile niže u odnosu na isti period prethodne godine za 1,7%. Spoljnotrgovinska razmjena je smanjena za 7,6%, sa padom izvoza od 7,8% i uvoza od 7,5%. Javni dug je porastao na 53,08% BDP-a (na datum 30.9.2020), što je posljedica budžetskog deficita koji je samo za prvih deset mjeseci 2020. dosegao 3,4% BDP-a sa sigurnošću njegovog daljeg rasta do kraja godine. Anketna stopa nezaposlenosti je porasla na 14,2% na kraju drugog kvartala 2020.

Jedino pozitivno kretanje zabilježeno u 2020. odnosilo se na porast plata. Tako je prosječna neto plata isplaćena u novembru 2020. godine iznosila je 969 KM, što je nominalno je za 5,6% više u odnosu na isti period prošle godine.

Ipak, sve ove najbrojane mjera koje su preduzele vlasti, te pokazatelji ekonomske situacije nam i dalje ne daju odgovor na pitanje kome su mjere državne pomoći bile namjenjene, te koliko su stvarni i potencijalni primaoci zadovoljni tom pomoći. Zbog toga smo preduzeli istraživanje među poslodavcima kako bismo došli do odgovora na ta pitanja.

2. PREGLED RELEVANTNE LITERATURE

Do nedavno, literature o uticaju pandemija na ekonomije zemalja, izuzev istorijskih studija o uticaju kuge i sličnih bolesti na srednjovjekovno društvo i ekonomiju, te poneke studije o ekonomskim posljedicama španske gripe iz 1918. nije bila mnogo. Moglo bi se reći da je sreća u nesreći u vezi sa izbijanjem pandemije Kovida 19 to što su ovom pitanju ekonomisti posvetili mnogo više pažnje. Tako je, čak i u ovom kratkom periodu koliko živimo sa Kovidom 19, nastao pregršt novih studija i radova koji rasvijetljavaju uticaj pandemije na različita ekonomska pitanja. Razlog za ovo treba tražiti u jedinstvenosti reakcije vlasti mnogih država na Kovid 19, budući da je ovo bio prvi sličaj totalnog „zaključavanja“ (lockup). Kod nekih relativno nedavnih epizoda sa pandenijama poput pandemije svinjeske gripe iz 2009. mjere za ograničavanje kretanja su takođe postojale, ali nisi bile ni izbliza tako restriktivne i radikalne kao one uvedene u 2020.

radnicima čije poslovanje/rad je pogođeno krizom izazvanom Kovidom 19 i mjerama Vlade Republike Srpske za ograničavanje širenja ovog virusa.

⁵ Kompenzacioni fond se puni na tri načina: 1. Donacijama iz budžeta Republike Srpske, 2. Zaduživanjem u zemlji i inostanstvu i 3. Donacijama pravnih i fizičkih lica. Specifičnost kompenzacionog fonda je da se iz njega sredstva ne usmjeravaju samo privrednim subjektima već i drugim pogođenim licima (zdravstvenim organizacijama, nezaposlenima putem Zavoda za zapošljavanje, zaposlenima u javnom sektoru koji zbog Kovida 19 obavljaju posao pod otežanim okolnostima).

⁶ Garantni fond ne odobrava sredstva, ali daje garancije bankama kako bi one odobravale kredite privrednim subjektima čije je poslovanje pogođeno krizom izazvanom izbijanjem epidemije Kovida 19. Za izdate garancije Garantnog fonda garantuje Republika Srpska.

Tako, ako pogledate bazu radova Nacionalnog biroa za ekonomska istraživanja SAD (NBER USA), moguće je naći više stotina radova nastalih u 2020. koji su posvećeni uticaju Kovida 19. Neki od njih su vrlo aktuelni i za nas u BiH/Republici Srpskoj.

Tako u radu GLOBALIZATION AND PANDEMICS autori Pol Antràs-a, Stephen J. Redding-a i Esteban Rossi-Hansberg-a ukazuju kako je globalizacija uticala na povećanje broja kanala preko kojih dolazi do širenja bolesti, te kakav uticaj izbijanje Kovida 19 ima na blagostanje društva, kako kroz rast smrtnosti, tako i kroz pada obima trgovine. Budući da smo mi mala otvorena zemlja nalazi ovog rad su itekako relevantni i za nas.

U radu INCOME AND POVERTY IN THE COVID-19 PANDEMIC, autora J. Han Bruce-a, D. Meyer James-a i X. Sullivan-a ispituje efikasnost vladinih mjera za očuvanje dohotka građana u toku krize. Iako se radi o radu koji se zasniva na analizi podataka o kretanju dohotka građana SAD, zanimljivo bi bilo slično istraživanje provesti i u Republici Srpskoj i BiH, a predmet našeg istraživanja se djelimično poklapa sa ovim predmetom istraživanja ovog rada.

U radu PANDEMIC RECESSION: L OR V-SHAPED? autora Victoria Gregory-a, Guido Menzio-a i David G. Wiczer-a, ukazuje se na dugoročne negativne efekte lockdown-a na stopu nezaposlenosti.

U radu OPTIMAL MANAGEMENT OF A PANDEMIC IN THE SHORT RUN AND THE LONG RUN autori Andrew B. Abel-a i Stavros Panageas-a kvantifikuju trade-off između zdravlja i ekonomskih rezultata i to u kratkom i srednjem roku.

Budući da se kao jedna od šansi za privredu Republike Srpske koja se pojavila u toku epidemije Kovida 19 ukazuje na moguće skraćivanje lanaca snabdjevanja, relevantni su nam nalazi radova GLOBAL SUPPLY CHAINS IN THE PANDEMIC, Barthélémy Bonadio-a, Zhen Huo Andrei-a, A. Levchenko-a i Nitya Pandalai-Nayar-a i PANDEMICS, GLOBAL SUPPLY CHAINS, AND LOCAL LABOR DEMAND: EVIDENCE FROM 100 MILLION POSTED JOBS IN CHINA autora Hanming Fang-a, Chunmian Ge-a, Hanwei Huang-a i Hongbin Li-a.

U radu PANDEMICS THROUGH THE LENS OF OCCUPATIONS autori Anand Chopra-a, Michael B. Devereux i Amartya Lahiri su došli do zanimljivog nalaza o uticaju odluke o samoizolaciji i radu od kuće na dohodak i potrošnju građana. Svakako da bi ovi nalazi trebali biti korisni nosiocima vlasti u Republici Srpskoj i BiH prilikom kreiranja politika koji idu u pravcu podrške radu od kuće.

U vrlo značajnom radu CORPORATE IMMUNITY TO THE COVID-19 PANDEMIC autora Wenzhi Ding-a, Ross Levine-a, Chen Lin-a i Wensi Xie-a, ukazuje se na povezanost u kretanju cijena akcija sa nizom faktora od kojih je najvažnija struktura vlasništva i načinu finansiranja kompanija. Zanimljivo, ali cijene akcija kompanija koje su dalje odmakle u finacijalizaciji su često značajnije pogođene, dok su cijene akcija kompanija koje su imale više gotovine, manje dugova i većinsko vlasništvo ne-finansijskih lica prije izbijanja pandemije otpornije na njen uticaj. Nezaobilazna tema je svakako i povjerenje tj. percepcija javnosti o posvećenost vlasti provođenju mjera koje će umanjiti negativne efekte Kovida 19, a o čemu govori rad PANDEMIC LOCKDOWN: THE ROLE OF GOVERNMENT COMMITMENT autora Christian A. Moser-a i Pierre Yared-a.

U radu PANDEMIC CONTROL IN ECON-EPI NETWORKS autora Marine Azzimonti-a, Alessandra Fogli-a, Fabrizio Perri-a i Mark Ponder-a ukazuje se na opasnost od preranog uklanjanja mjera za ograničavanje širenja Kovida 19, te da je moguće voditi „pametne politike“ koje će ujedno ograničiti širenje bolesti, ali i ojačati ekonomiju. Sličnom temom se bavi i rad GLOBAL BEHAVIORS AND PERCEPTIONS AT THE ONSET OF THE COVID-19 PANDEMIC u kome je grupa autora Thiemo R. Fetzer-a, Marc Witte-a, Lukas Hensel-a, Jon Jachimowicz-a, Johannes Haushofer-a, Andriy Ivchenko-a, Stefano Caria-a, Elena Reutskaja- je, Christopher P. Roth-a, Stefano Fiorin-a, Margarita Gómez, Gordon Kraft-Todd-a, Friedrich M. Götz-a, Erez Yoeli-a provela anketno istraživanje u 58 zemalja sa preko 100.000 učesnika u kome je ukazano na vezu u odlučnosti vladinih reakcija na pojavu Kovida 19 i zabrinutosti građana.

U jednoj manjoj studiji BUILDING BETTER RETIREMENT SYSTEMS IN THE WAKE OF THE GLOBAL PANDEMIC autorka Olivia S. Mitchell-a ukazuje da je izbijanje Kovida 19 uticalo na budućnost penzionih sistema zasnovanih na kapitalisanju, te da je u ovim okolnostima porasla nužnost da se radi na podizanju nivoa finansijske pismenosti stanovništva, da „plan sponsors“ trebaju da učine penzione planove još fleksibilnijim, dok državni organi trebaju učiniti statistike još tačnijim i ažurnijom, a modele za predviđanje pouzdanijim.

Fiskalni aspekt pandemije se obrađuje u radu IMPLICATIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC FOR STATE GOVERNMENT TAX REVENUES autora Jeffrey Clemens-a i Stan Veuger-a.

U radu DISEASE, DOWNTURNS, AND WELLBEING: ECONOMIC HISTORY AND THE LONG/RUN IMPACTS OF COVID/19 autori Vellore Arthi-a i John Parman-a prave paralele između efekata koji se mogu očekivati kao posljedica Kovida 19, sa istorijskim iskustvima povezanim sa Velikom gripom iz 1918, te Velikom recesijom iz 1929.

Međutim, sa predmetom našeg istraživanja su bliže povezane studije koje su proizvele multilateralne organizacije poput UN - ILO⁷, WHO, WTO itd. budući da su ove studije pravljene manje-više za svaku zemlju ponaosob (rjeđe za regione ili svijet u cijelini), te najčešće u dva navrata do sada (jednom u prvoj polovini godine kako bi se procijenio uticaj „zaključavanja“ na privredu, a drugi put krajem godine kada su najrigoroznije mjere već bile ukinute), pa je praktično je za tu jednu godinu (2020) publikovano više stotina i ovih istraživanja.

Konkretni primjeri ovakvih studija su četiri anketna istraživanja provedena u BiH (po dva u svakom entitetu) koja su sprovela Udruženja poslodavaca uz tehničku i finansijsku podršku ILO-a i EBRD-a. Sva istraživanja nose naziv *Uticaj Kovida 19 na poslovanje u Republici Srpskoj/FbiH* i publikovana su u maju i novembru 2020. Ista takva istraživanja sprovedena su i u svim drugim zemljama regiona. Istraživanje za Srbiju pod nazivom *The Impact of COVID-19 Pandemic on the Enterprises in Serbia: SAE Survey* je dostupno na: <https://www.poslodavci.rs/the-impact-of-covid-19-pandemic-on-the-enterprises-activity-in-serbia-sae-survey/>, za Sjevernu Makedoniju *The impact of the COVID-19 pandemic on enterprises in North Macedonia* je dostupno na <https://socijalendijalog.mk/wp-content/uploads/2020/08/ENG-Report-on-the-impact-of-Covid-19-FINAL-rev-4-17-8-20.pdf>), za Crnu Goru *Rapid assessment of Montenegrin Employers Federation reveals extent of COVID-19 impact on businesses* je dostupno na https://www.ilo.org/budapest/whats-new/WCMS_745552/lang--en/index.htm).

Pored toga, s obzirom na predmet ovog rada relevantna literatura obuhvata i tri klasična rada iz oblasti teorije javnog izbora. To su dobro poznati rad Anthony Downs-a iz 1957. *An Economic Theory of Democracy*, knjiga James M. Buchanan-a i Gordon Tullock-a iz 1962 *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy* i rad Mancur Olson-a iz 1965 *The Logic of Collective Action*.

3. METOD ISTRAŽIVANJA I PODACI

Za prikupljanje podataka o stavovima poslodavaca koristili smo tehniku anketiranja. Anketno istraživanje je provedeno u obliku elektronskog upitnika koji je pripremljen uz pomoć Međunarodne organizacije rada (MOR), koja nam je za sprovođenje anketiranja ustupila program Qualtrics. Elektronski upitnik čiji je sadržaj prethodno usaglašen sa osobljem MOR-a je u periodu od 3 do 17 novembra 2020. godine u cijelosti popunilo 289 preduzeća sa sjedištem u Republici Srpskoj. Najveći broj anketiranih preduzeća⁸, njih 53 (16%) posluje u trgovini na malo. Drugi po brojnosi su ugostitelji (njih je učestvovalo 32 - 9% anketiranih). Zatim slijede preduzeća koja se bave preradom drveta (27 kompanija – 8% anketiranih), kompanije iz građevinskog sektora (27 – 8%), saobraćaja (23 – 7%), tekstilne industrije, prerade kože i proizvodnje obuće (20 – 6%), prehrambene industrije (14 – 4%), metalske industrije (13 – 4%), turizma i hotelijerstva (12 – 4%), zdravstvenog sektora (12 – 4%), poljoprivrede i ribolova (11 – 3%), proizvodnje hemikalija i plastike (9 – 3%), bankarstva, osiguranja i drugih finansijskih djelatnosti (5 – 1%), energetike (4 – 1%) i po troje iz rudarstva, IKT sektora i obrazovnog sektora. Zbog malog odziva, iz dalje analize smo isključili četiri sektora iz kojih je učestvovalo manje od 6 ispitanika (<2%).

Što se tiče veličine anketiranih preduzeća, najveći broj njih – skoro polovina, zapošljava između 11 i 100 radnika. Oko jedna trećina su mala preduzeća, dok je 16% preduzeća koja zapošljavaju preko 100 radnika.

Međutim, kada govorimo o broju zaposlenih radnika u preduzećima različite veličine koja su uzela učešće u ovom istraživanju, situacija se dramatično mijenja. Tako je u 17 anketiranih kompanija koje zapošljavaju preko 250 radnika (6% anketiranih preduzeća), zaposleno 6.598 radnika ili 57,6% svih radnika čija su preduzeća uzela učešće u istraživanju. U 107 preduzećima koja zapošljavaju do 10 radnika, zaposleno je ukupno 412 ljudi ili svega 3,6%. U 136 preduzeća koja zapošljavaju od 11

⁷ ILO ima status jedne od agencija Ujedinjenih nacija.

⁸ Treba naglasiti da je ostavljena mogućnost preduzećima, da u skladu sa registrovanom djelatnošću, izjasne se da posluju u više privrednih grana.

do 100 radnika zaposleno je 2.377 ljudi ili 20,8% svih radnika čija su preduzeća popunila našu anektu. U 29 preduzeća koja zapošljavaju od 100 do 250 radnika zaposleno je 2.061 radnik. Ukupno u svim anketiranim preduzećima zaposleno je 11.448 radnika.

Najveći broj anketiranih preduzeća (njih 36%) prihoduje manje od 1 milion KM godišnje. Njih 30% prihoduje između 1 i 5 miliona KM, 13% između 5 i 10 miliona KM, 9 % 10 do 20 miliona i 9% preko 20 miliona KM godišnje.

Preduzeća koja su uzela učešće u anketi dolaze iz 49 gradova i opština iz Republike Srpske što nominalno predstavlja preko ¼ svih lokalnih zajednica. Distribucija preduzeća je uglavnom u skladu sa brojem stanovnika i nivoom razvijenosti. Tako, preduzeća sa sjedištem u Banja Luci čine 35% svih anketiranih preduzeća, dok iz dodatnih sedam „jačih“ privrednih centara (Prijedora, Dervente, Bijeljine, Prnjavora, Laktaša, Doboja i Gradiške) potiče dodanih 33% anketiranih preduzeća. Posljednja trećina od ukupnog broja anketiranih preduzeća ima sjedište u drugim lokalnim zajednicama.

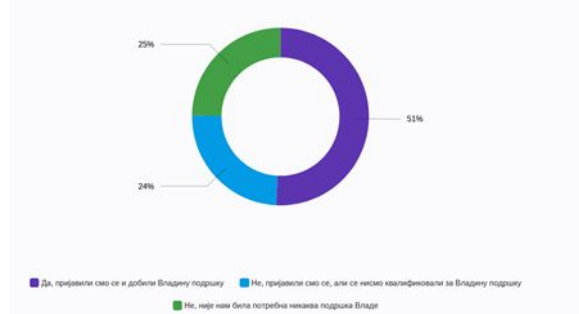
Preko ¾ anketiranih preduzeća su u domaćem privatnom vlasništvu. Po 6% su preduzeća u stranom i domaćem državnom vlasništvu, po 4% u mješovitom vlasništvu i ona čijim se akcijama aktivno trguje na berzi.

Najčešće (u polovini slučajeva) anketu su popunjavali generalni direktori preduzeća. Finansijski direktori su popunjavali anketu u 7% slučajeva, šefovi poslovnica u 6% slučajeva, drugi članovi top menadžmenta u 5%, član upravnog odbora u 2% itd.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Na pitanje da li ste primili bilo koji vid državne pomoći nakon izbijanja epidemije Kovida19 2/3 anketiranih preduzeća koja su tražila državnu pomoć je odgovorilo da jesu primili takvu pomoć, a što čini oko polovine svih anketiranih preduzeća.

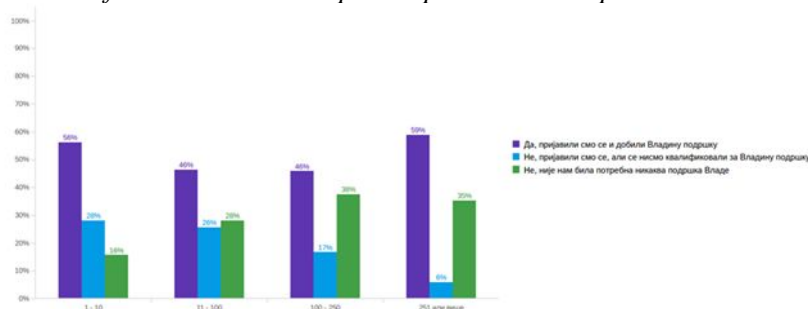
Grafik br. 1 - Doseg državne pomoći u toku epidemije Kovida 19

Izvor: Vlastito anketno istraživanje

Zanimljivo je primjetiti da rezultati istraživanja ukazuju da je moguće uočiti određenu vezu između učestalosti traženja i dobijanja državne pomoći i veličine preduzeća. Tako svako treće preduzeće koje zapošljava preko 250 radnika nije ni tražilo (ni dobilo) državnu pomoć, dok je isti slučaj sa svakim šestim preduzećem koje zapošljava do 10 radnika. Pomoć je tražilo, ali je nije dobilo 28% malih preduzeća dok je isti slučaj sa „svega“ 6% velikih preduzeća.

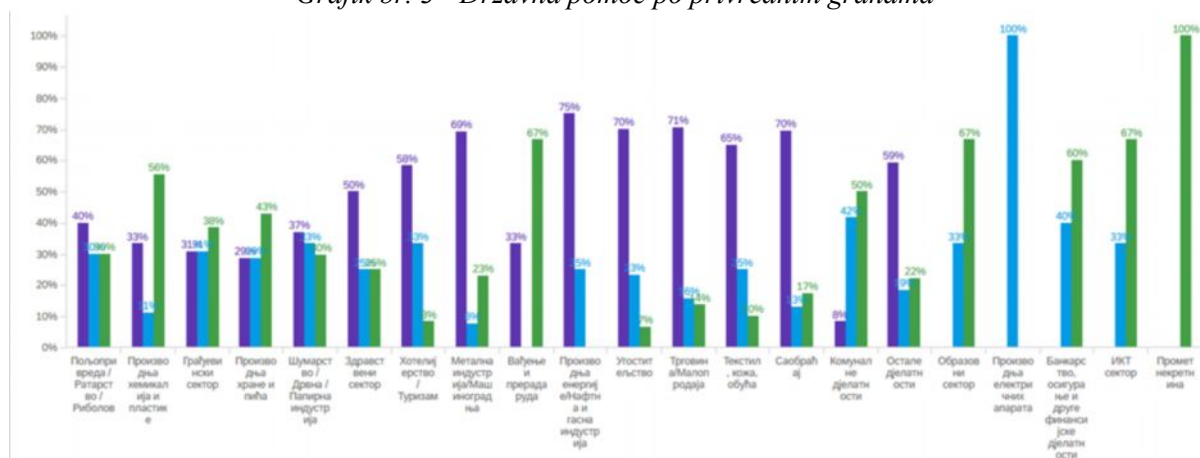
Grafik. br. 2 - Državna pomoć prema veličini preduzeća

Izvor: Vlastito anketno istraživanje

Što se tiče privrednih grana, pomoć je tražilo i dobilo čak 71% anketiranih preduzeća iz djelatnosti trgovine na malo, 70% preduzeća iz restoraterstva i iz transportnog sektora, te 69% preduzeća iz metalske industrije.

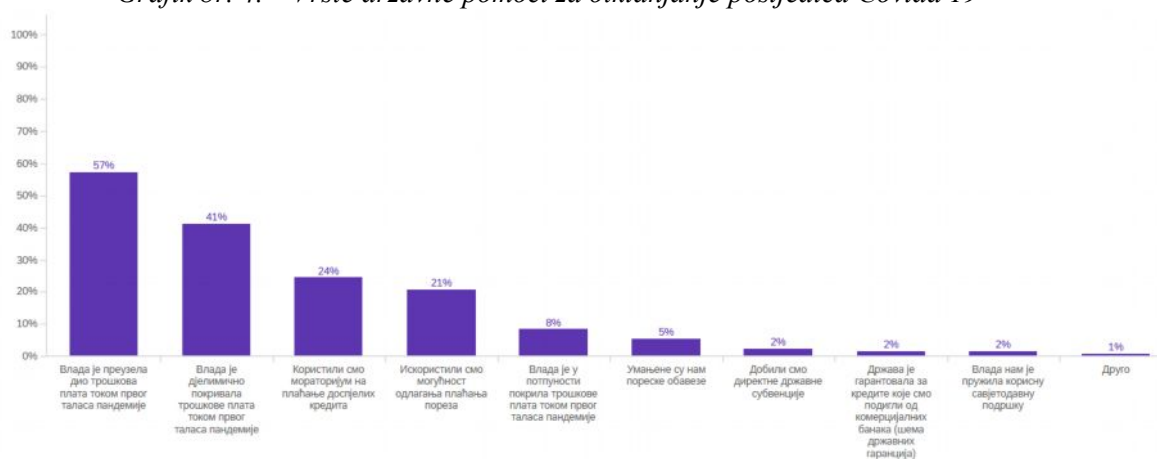
Grafik br. 3 - Državna pomoć po privrednim granama

Izvor: Vlastito anketno istraživanje

Što se tiče vrste državne pomoći koju su preduzeća primila, rezultati našeg istraživanja su pokazali da se najčešće radilo o uplati poreza i doprinosa na plate (57% preduzeća koja su primila pomoć su primila ovaj vid pomoći) i isplati minimalne plate radnicima u preduzećima koja zbog anti-*COVID-19* mjera nisu mogla da rade (u 41% slučajeva). Svako četvrto preduzeće je koristilo moratorijum na plaćanje dospjelih kreditnih obaveza, a svako peto odlaganje plaćanja poreza. Zanimljivo je da je svega 2% preduzeća dobilo direktnu državnu novčanu pomoć (subvencije preduzećima) ili je koristilo državnu garantnu šemu za dobijanje kredita komercijalnih banaka.

Grafik br. 4. – Vrste državne pomoći za otklanjanje posljedica Covida 19

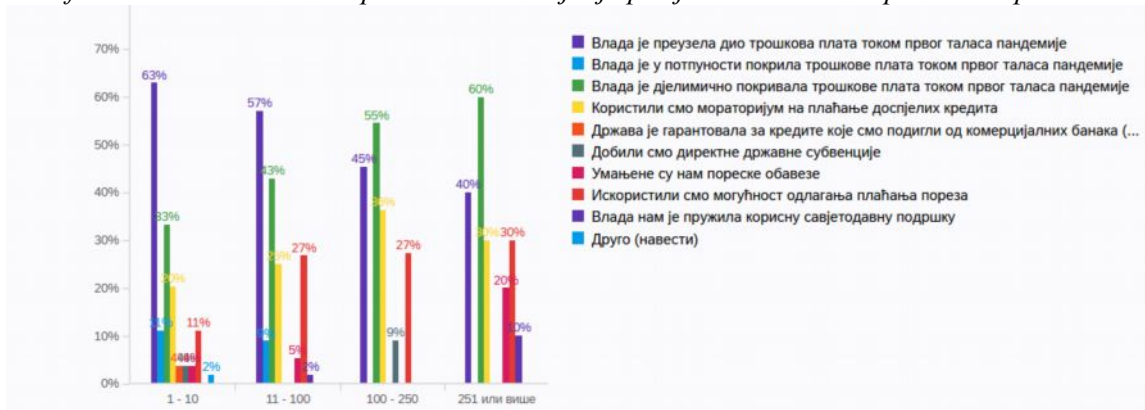

Izvor: Vlastito anketno istraživanje

Takođe, rezultati našeg istraživanja pokazuju da je moguće uočiti postojanje određene povezanost između vrste državne pomoći i veličine preduzeća. Tako su mala preduzeća najviše koristila pomoć države u vidu pokrivanja poreza i doprinosa na plate (u 63% slučajeva), dok taj postotak opada sa rastom broja preduzeća (do 40% kod preduzeća koja zapošljavaju preko 250 radnika). Sa druge strane isplatu minimalnih plata na teret države najviše su koristila velika preduzeća koja su u čak 60% slučajeva iskoristila ovu pomoć. Kako opada veličina preduzeća tako opada i učestalost korištenja ove vrste pomoći sve do 33% učestalosti kod malih preduzeća.

Preduzeća su učestalo koristila i odgađanje plaćanja poreza pri čemu je to činilo tek svako deseto preduzeće koje zapošljava do 10 radnika i skoro svako treće koje zapošljava preko 250 radnika.

Grafik br. 5. - Vrste državne pomoći za otklanjanje posljedica Covida 19 po veličini preduzeća

Izvor: Vlastito anketno istraživanje

Prema rezultatima istraživanja 83% preduzeća iz zdravstvenog sektora, 70% preduzeća iz drvne i industrije papira, te 63% preduzeća iz transportnog sektora su tokom epidemije koristila državnu pomoć za pokrivanje troškova poreza i doprinosa na plate.

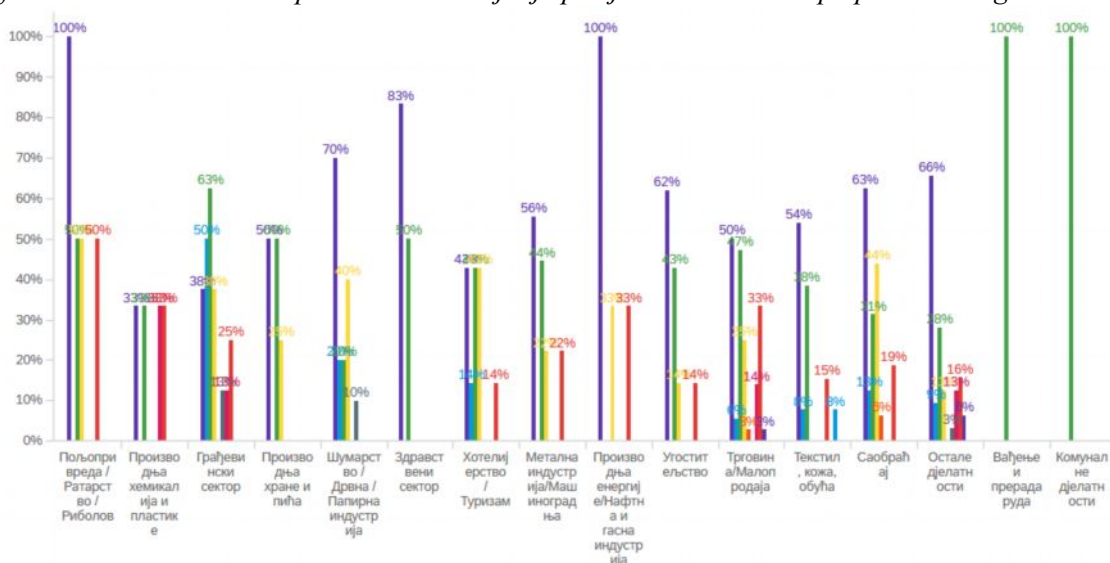
Isplatu minimalne plate je koristilo 63% preduzeća iz građevinskog sektora, te polovina preduzeća koja se bave proizvodnjom hrane i pića i iz zdravstvenog sektora.

Moratorijum na plaćanje prispjelih kreditnih obaveza koristilo je 44% preduzeća iz transportnog sektora, 43% hotela i 40% preduzeća iz drvne industrije.

Svako treće preduzeće iz hemijske i industrije plastike, te iz trgovine na malo koristilo je mogućnost odgađanje plaćanja poreza u toku krize.

Iako je prosjek za privredu u cijelini da je svega 2% preduzeća dobilo subвенцију, taj procenat je mnogo veći kod preduzeća koja zapošljavaju 100-250 radnika (9%).

Grafik br. 6. - Vrste državne pomoći za otklanjanje posljedica Covida 19 po privrednim granama

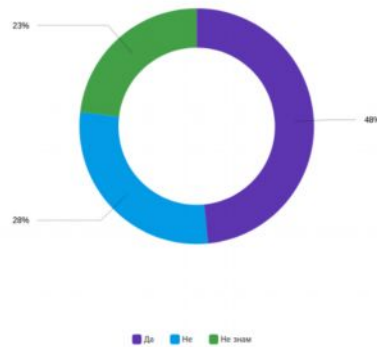
Izvor: Vlastito anketno istraživanje

Iz prethodnog grafika je jasno uočljivo da su radno intenzivne privredne djelatnosti (poljoprivreda, građevinarstvo, šumarstvo i prerada drveta, metalska industrija) najčešće bili korisnici državne pomoći u vidu pokrivanja bruto ili neto zarada. Donekle čudi da su preduzeća iz ovih sektora češće bili korisnici ovih programa u odnosu na preduzeća iz privrednih grana trgovina na malo, turizam i restoratersvo.

Takođe u oči upada da je građevinski sektor bio najpovlašteniji u smisli direktni novčanih dotacija države.

Što se tiče ocjene efikasnosti primljene državne pomoći, oko polovina preduzeća je izjavila da je zadovoljna njome, dok po oko 1/4 nije zadovoljna ili nema određeno mišljenje.

Grafik br. 7. – Zadovoljstvo primljenom državnom pomoći

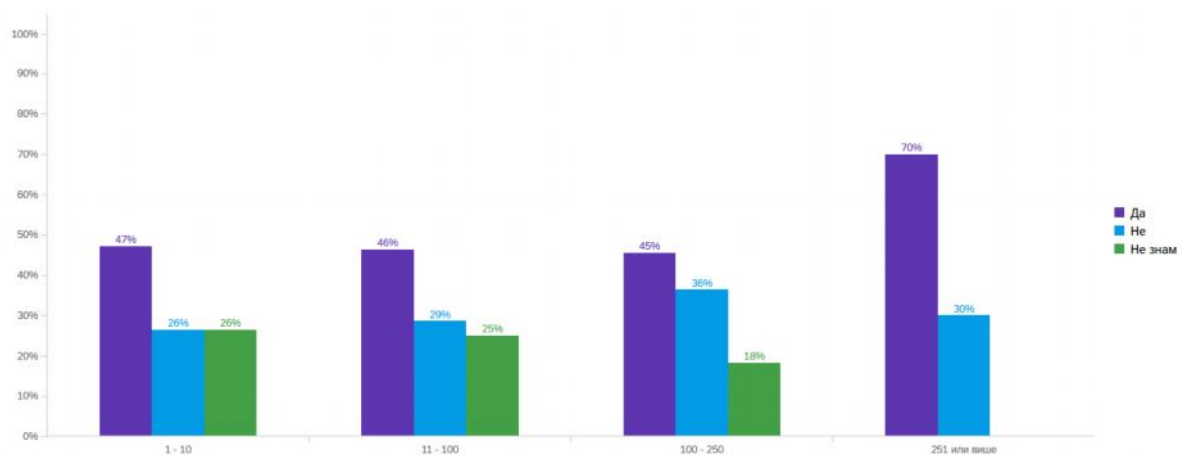

Izvor: Vlastito anketno istraživanje

Izgleda da su državnom pomoći najzadovoljnija najveća preduzeća (zadovoljstvo je izrazilo 70% preduzeća koja zapošljavaju preko 250 radnika), te da samo ona imaju jasno određen stav (nijedno preduzeće sa preko 250 zaposlenih nije izjavilo da ne zna da li je zadovoljno državnom pomoći).

Ipak, državnom pomoći su najmanje nezadovoljna mala preduzeća (svako četvrto je nezadovoljno), dok razlika u učestalosti nezadovoljstva nije naročito velika bez obzira na veličinu preduzeća (kreće se između 26 i 36% preduzeća različitih veličina).

Grafik br. 8. – Zadovoljstvo primljenom državnom pomoći po veličini preduzeća

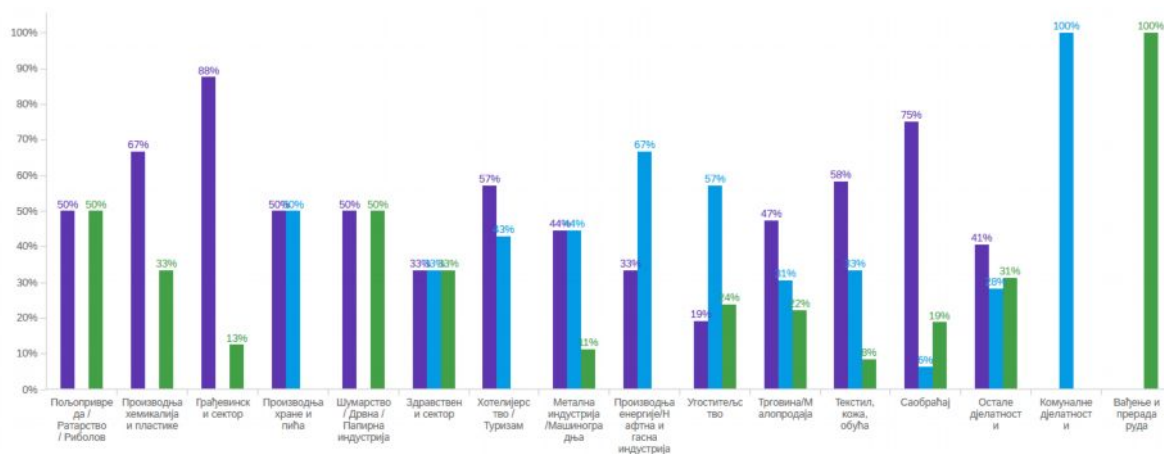

Izvor: Vlastito anketno istraživanje

Što se tiče zadovoljstva/nezadovoljstva po privrednim granama izgleda da su najzadovoljniji u građevinarstvu gdje je 9 od 10 preduzeća zadovoljano efikasnošću primljene državne pomoći. Vrlo su zadovoljni i u transportnom sektoru gdje je zadovoljno $\frac{3}{4}$ anketiranih. Zadovoljno je i $\frac{2}{3}$ poslodavaca iz hemijske i industrije plastike.

Državnom pomoći su najnezadovoljniji vlasnici i menadžeri restorana kod kojih je 57% negativno ocijenila efikasnost u pružanju državne pomoći. Nezadovoljstvo efikasnošću pružanja državne pomoći izazila je i polovina poslodavaca u drvnoj industriji i industriji papira, te 44% poslodavaca u metalskoj industriji i 43% poslodavaca u hotelijerstvu.

Grafik br. .9. - Zadovoljstvo primljenom državnom pomoći po veličini preduzeća

Izvor: Vlastito anketno istraživanje

ZAKLJUČAK

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da su ipak postojale određene razlike u vjerovatnoći da dobijete državnu pomoć u zavisnosti od toga da li ste veliko ili malo preduzeće, te iz koje privredne grane dolazite.

Naime, ako ste preduzeća koje zapošljava preko 250 radnika i tražite državnu pomoć mala je vjerovatnoća da je nećete dobiti. Što ste manji, to su vam i šanse dobijanja pomoći manje, mada je većina preduzeća, bez obzira na veličinu ipak dobila neki vid državne pomoći u toku epidemije.

Što se tiče privrednih grana, državna pomoć je bila najčešće usmjerena ka radno intenzivnim privrednim granama (poljoprivredni, građevinarstvu, metalnoj industriji, trgovini, turizmu i hotelijerstvu itd), što sugeriše da je pomoć prije svega bila namijenjena radnicima, a ne preduzećima.

Tome u prilog govori činjenica da je svega 2% preduzeća koristilo direktnu državnu novčanu pomoć ili garantnu šemu, dok je sa druge strane u 40-60% preduzeća država za radnike uplatila minimalnu platu i doprinose, što je svakako olakšalo finansijsku situaciju preduzeća.

Rezultati našeg istraživanja su pokazali i da ako ste veliko preduzeće onda su vam šanse i da ćete iskoristiti mogućnost odgađanja plaćanja poreza tri puta veće, nego ako ste malo preduzeće.

Velika preduzeća su i najzadovoljnija primljenom državnom pomoći. Tako se o državnoj pomoći pozitivno izjasnilo čak 70% preduzeća koja zapošljavaju preko 250 radnika.

A unutar zadovoljnih preduzeća najčešća su ona iz građevinarstva. To je dosta čudan nalaz, budući da građevinska industrija, generalno, ne spada među pogođenije epidemijom Kovida 19. Uprkos tome, ili upravo zbog toga, 9 od 10 poslodavaca iz građevinskog sektora je zadovoljno efikasnošću pomoći koju su primili od države u toku krize Kovida 19. Građevinske firme su najčešće koristile programe pomoći radnicima (isplatu bruto ili neto plata), a i njihovo učešće u primanju direktne državne novčane pomoći (subvencija) je daleko iznad prosjeka za privredu u cjelini.

Državnom pomoći su najnezadovoljniji restorateri, kojih se preko polovine izjasnilo da nisu zadovoljni kako im je država pomogla u toku krize.

Rezultati ove ankete bi se mogli sumirati na način da su najzadovoljniji veliki poslodavci iz realnog sektora budući da su koristili mjere državne pomoći, a njihove poslovne operacije nisu bile direktno pogođene mjerama za ograničavanje širanja Kovida 19. Sa druge strane, nanezadovoljniji su poslodavci koji zapošljavaju do 10 radnika i posluju u usloznom sektoru (restoraterstvo, hotelijerstvo, turizam), kojima je poslovanje direktno bilo zabranjeno ili je i dalje predmet restrikcija, a koji su imali poteškoće da ispune preduslove za dobijanje državne pomoći.

LITERATURA

- Anthony Downs (1957), *An Economic Theory of Democracy*, Journal of Political Economy, Vol. 65, No. 2 (Apr., 1957), pp. 135-150
- Anand Chopra, Michael B. Devereux i Amartya Lahiri (2020), *PANDEMICS THROUGH THE LENS OF OCCUPATIONS*, Working Paper 27841, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Andrew B. Abel i Stavros Panageas (2020), *OPTIMAL MANAGEMENT OF A PANDEMIC IN THE SHORT RUN AND THE LONG RUN*, Working Paper 27742, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Barthélémy Bonadio, Zhen Huo, Andrei A. Levchenko i Nitya Pandalai-Nayar. (2020), *GLOBAL SUPPLY CHAINS IN THE PANDEMIC*, Working Paper 27224, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH Massachusetts AvenueCambridge.
- Vellore Arthi & John Parman (2021), *Disease, Downturns, and Wellbeing: Economic History and the Long-Run Impacts of COVID-19*, Explorations in Economic History, Volume 79, January 2021.
- Pol Antràs, Stephen J. Redding, Esteban Rossi-Hansberg. (2020), *GLOBALIZATION AND PANDEMICS*, Working Paper 27840, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Jeehoon Han, Bruce D. Meyer, James X. Sullivan (2020), *INCOME AND POVERTY IN THE COVID-19 PANDEMIC*, Working Paper 27729, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Victoria Gregory, Guido Menzio i David G. Wiczer (2020), *PANDEMIC RECESSION: L OR V-SHAPED?* Working Paper 27105, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Jeffrey Clemens i Stan Veuger (2020), *IMPLICATIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC FOR STATE GOVERNMENT TAX REVENUES*, Working Paper 27426, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- James M. Buchanan-a i Gordon Tullock (1962), *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan.
- Mancur Olson. (1965), *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Marina Azzimonti, Alessandra Fogli, Fabrizio Perri i Mark Ponder (2020), *PANDEMIC CONTROL IN ECON- EPI NETWORKS*, Working Paper 27741, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Olivia S. Mitchell. (2020), *BUILDING BETTER RETIREMENT SYSTEMS IN THE WAKE OF THE GLOBAL PANDEMIC*, Working Paper 27261, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Thiemo R. Fetzer, Marc Witte, Lukas Hensel, Jon Jachimowicz, Johannes Haushofer, Andriy Ivchenko, Stefano Caria, Elena Reutskaja, Christopher P. Roth, Stefano Fiorin, Margarita Gómez, Gordon Kraft-Todd, Friedrich M. Götz i Erez Yoeli (2020), *GLOBAL BEHAVIORS AND PERCEPTIONS AT THE ONSET OF THE COVID-19 PANDEMIC*, Working Paper 27082, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Christian A. MoserPierre Yared (2020), *PANDEMIC LOCKDOWN: THE ROLE OF GOVERNMENT COMMITMENT*, Working Paper 27062, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Hanning Fang, Chunmian Ge, Hanwei Huang i Hongbin Li (2020), *PANDEMICS, GLOBAL SUPPLY CHAINS, AND LOCAL LABOR DEMAND: EVIDENCE FROM 100 MILLION POSTED JOBS IN CHINA*, Working Paper 28072, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Wenzhi DingRoss LevineChen LinWensi Xie (2020), *CORPORATE IMMUNITY TO THE COVID-19 PANDEMIC*, Working Paper 27055, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Massachusetts AvenueCambridge.
- Uticaj Kovida 19 na poslovanje u Republici Srpskoj: 2 istraživanje (2020), Unija udruženja poslodavaca u Republici Srpskoj, Banja Luka.*
- The Impact of COVID-19 Pandemic on the Enterprises in Serbia: SAE Survey (2020), Udruženja poslodavaca Srbije, Beograd, (dostupno na: <https://www.poslodavci.rs/the-impact-of-covid-19-pandemic-on-the-enterprises-activity-in-serbia-sae-survey/>).
- The impact of the COVID-19 pandemic on enterprises in North Macedonia (2020), Unija poslodavaca Sjeverne Makednije, Skoplje (dostupno na <https://sociojendijalog.mk/wp-content/uploads/2020/08/ENG-Report-on-the-impact-of-Covid-19-FINAL-rev-4-17-8-20.pdf>).
- Rapid assessment of Montenegrin Employers Federation reveals extent of COVID-19 impact on businesses (2020), Unija poslodavaca Crne Gore, Podgorica* (dostupno na https://www.ilo.org/budapest/whats-new/WCMS_745552/lang--en/index.htm)

